

AZ ELTÉVEDT LOVAS

Ady Endre költeményeit többféleképpen osztályozta, csoportosította az értelmező utókor. Sokáig – Földessy Gyula jóvoltából – a motívum-körökre osztás dívott. E szerint voltak Adynak pénz-versei, halál-versei, szerelmes Léda-versei stb., mely felosztás lényegében a költő ciklus-terveire alapozott. Ugyancsak Földessy Gyula szerint a költő szimbolista verseit két csoportra oszthatjuk: vannak „fölfejtett” és „nem fölfejtett” jelképek e költeményekben. Fölfejtett a szimbólum akkor, ha a vers tartalmaz a jelkép jelentésére vonatkozó metakommunikációs utalást: „Havas csúcsával nézi a napot / Daloknak szent hegye: a lelkem.” (*Búgnak a tárnák*) Nem fölfejtett szimbólum az olyan, melynek jelentését versében nem „árulja el” a költő. Ilyen elemzésünk tárgya, az „eltévedt lovas” is, az ő „kiléte” ezért maradt „irodalmi talány” az értelmezők számára. Könnyű belátni, hogy a motívum-körök feltételezése alig több a művekről keveset mondó tematikus csoportosításnál, a „fölfejtettség” pedig legjobb esetben támpontot nyújt nem is a szimbólum jelentésének, hanem legfeljebb a költő ezzel kapcsolatos intencióinak megsejtéséhez.

A motívum-körökkel a teljes életmű vizsgálói közül igazából Király István szakított; ő Ady forradalmiságának válfajai szerint csoportosította és tárgyalta a költeményeket. Nincs itt helye – és értelme sincs – e forradalmiság-válfajok felsorolásának; ezek Király István gondolatmenetében lépcsőzetesen követik egymást, ezáltal fejlődés-vonalat írva le, egészen az „antiimperialista forradalmiságig”. Nem tisztem itt Király István négykötetes munkájának esetleges érdemeit méltatni, elfogulatlanságomat igazolandó; elég itt annyit leszögezni, hogy ez a forradalom-központú szemlélet végső soron éppen az irodalmiságot szorítja háttérbe.

Visszatérve az „eltévedt lovasra”, a motívum-körös előfeltevés szerint a költő „lovas” versei között kellene keresnünk megértés-segítő rokonait, mivel Földessy szerint az egyazon körbe tartozó költemények úgyszólván magyarázzák egymást. Ilyen motívumkört Földessy nem említ rendszerezését összefoglaló munkájában (*Ady minden titkai*, 1962), jóllehet Ady életművében – az európai szimbolizmus történetében egyedülálló jelenség ez – negyven és ötven között van azoknak a verseknek a száma, melyekben a „ló” vagy annak szinonimája, például „csikó” vagy „paripa” szerepel. Csaknem

mindig mitizáló-jelképes értelemben. Például az Apollót és Dionüszoszt egybefoglaló költészet-istent is lóra ülteti: „Bíbor palástban jött Keletről / A rímek ősi hajnalán, / Jött boros kedvvel, paripásan...” (*Az ősi Kaján*) De lóháton viszi a halál is az arra kiszemeltek: „Patkótlánul felénk, felénk / Ügetnek a halál-lovak. // Mindig van szabad paripa / S mindig van gazdátlan nyereg. // S aki előtt megállanak, / Elsápad és nyeregbe száll...” (*A halál lovai*) És akárcsak Achilleuszt az *Íliászban*, Ady lírai hőseit is figyelmezteti a lova (mint a népmesék beszélő táltos paripája): „S a rossz úton, mert minden ellovan, / Felüti néha fejét a lovam, / És megkérdi, míg szép feje kigyúl: / Hát mi lesz ebből, tekintetes úr?” (*A ló kérdez*)

A „lovas” versek azonban csak a „ló” és a „lovaglás” jelentéséhez kínálnak párhuzamokat. Éppily fontos az „eltévedés” motívuma is, amely egy olvasmány-élményt idézhet. Dante *Isteni színjátékának* hőse az első énekben (akármilyen keveset olvasott belőle esetleg diákkorában, az első éneket biztosan) sűrű és félelmetes erdőbe téved, ahol három vadállat fenyegeti: párduc, oroszlán és farkas. Ady „eltévedt lovasa” is sűrű bozót és nádas rengetegében bolyong, és reá is rátör három fenevad. Ezek azonban a *couleur locale* szerint változnak a Dante-allegóriához képest (Danténál a vadállatok főbűnök jelképei). Adynál is felbukkan a farkas – ez a magyar puszták és erdők vadja is –, és az ugyancsak „hazai” bölény és medve alkotja vele a „mitikus hármast”. Jelkép-voltuk nem oly világos, mint Dante vadjaié, inkább hangulati; a veszélyt, a nyers erőt és a barbárságot testesítik meg, amely a téveteg lovast fenyegeti. (Persze elgondolkodhatunk azon is, már ha van bennünk hajlam az abszurdra, hogy az „orsz medve” bevett fordulat máig, és a bölény Moldva címer-állata.) A bozót és a nádas azonban, akárcsak Dante erdeje, a lelki és morális válság úttalan rengetege. Dante hőse is azért téved el, mert letér az „igaz útról”, és valami ilyen úttévesztés fenyegeti Ady lovasát is.

Persze kérdés, hogy olvasta-e Ady az *Isteni színjátékot*. *A moszkvai rekviem* című cikkében olvashatjuk (1905 elején): „Kicsi volt a Dante fantáziája, mert a pokol minden kínjánál több lehet olyan holttesténél állanunk egy elveszített kedvesnek, amilyen mellett Erzsébet nagyhercegnő (...) és a többi bíboros rokonok állnak. Oroszország egy megelevenedett s megnövekedett Dante-pokol.” Azt hiszem, ilyen képzettársítás nem születik valódi olvasmány-élmény nélkül, és ez az élmény visszaköszönhetett jóval későbbi költeményében.

De az eltévedésnek is van előzménye Ady egyik korábbi kötetében, a *Szeretném, ha szeretnének* címűben. *Az elsüllyedt utak* lírai hőse (ezúttal gya-

log és első személyben) egy népmesei, avagy biblikus léthelyzetet villant fel. A fiú nekivág a világnak, szerencsét próbálni (mese), illetve a tékozló fiú elhagyja otthonát a nagyvilág csábítására (Biblia). „Rohantam dalosan s vakultan, / Befogtak új, csodás illatok / S száz út végén nem vettem észre, / Hogy már minden utam elfogyott.” Az úttalanság és a „vakultan” határozó emlékeztet *Az eltévedt lovasra*, akárcsak a tévelygés helyszínének tömör rajza: „Vad bozótok el-elbuktatnak. / Emlékek és borzalmak között / Taposom a vaksötét pusztát, / Sorsomat és a sűrű ködöt.” Az úttalanság e versben a hazavezető út hiánya; a mesével és a Bibliával ellentétben e vers hőse sohasem találhat az elhagyott otthonra. A költemény szerintem a nonkonformizmus tragikumát mutatja fel; aki mindenkitől különbözni akar (vagy különbözni kénytelen), az nem talál otthonra és szeretetre, bármennyire vágyik is rájuk.

Kezdetől tudta ezt Ady. Egyik (viszonylag) korai versében, az *Elűzött a földem* címűben – az Antheusz-monda parafrázisában – megírta, hogy a benne élő vers-tervek, verscsírák csak akkor érhetnek műalkotássá, ha a szülőföld ad erőt létrehozásukhoz; ha a hazája várja és kéri e verseket. Befogadás nélkül nincs műalkotás, illetve csak a befogadás ad létjogot „új idők új dalainak”. Érmindszentről szóló verseiben – Ady, a közhiedelemmel ellentétben, több verset írt szülőföldjéről, mint Petőfi –, gyermekkor-nosztalgiába rejtjelezve, újra és újra vallott a visszafogadottság, a szeretet vágyáról. „Vagyok tékozló és eretnek, / De ott engem szánnak, szeretnek, / Engem az én falum vár. // Mintha pendelyben látna újra / S nem elnyűve és megsárgulva, / Látom, hogy mosolyog rám.” (*Hazamegyek a falumba*) Az egyetlen hely ez, ahol a „muszáj Herkules” szerep nem kötelező. E tekintetben a választott és vállalt – és immár elhagyhatatlan – szerep „süllyeszti el” a hazavezető utakat. És ez a tévútra térés teljesedik ki *Az eltévedt lovasban*.

A háború kitörése ugyanis nemcsak katasztrófa-élmény Ady (és valamivel később egész nemzedéke) számára, hanem súlyos világnézeti válság előidézője is. A korszak értelmiségi elitje – bármilyen politikai eszmék híve lett legyen – minden változtató (művészetet, társadalmat, emberi kapcsolatot változtató) szándékát abban a szilárd meggyőződésben vallotta és vállalta, hogy a történelem az emberi haladás története, és a haladást mint egyenes vonalú, egyenletesen gyorsuló mozgást képzelte el. A háború ennek a meggyőződésnek a cáfolata lett, és ez kérdésessé tette minden korábbi „haladás-szolgálatukat”. A meggyőződés persze fenntartható lett volna a szükséges (és bőséges) gondolati korrekciókkal, csakhogy erre még nem jutott idő, és e korrekció előtt el kellett számolniuk maguknak is, közönsé-

güknek is a – látszólag – hiába fecsérelt évekkel és energiával. Sokatmondó az is, hogy a válság e mitikus képe az otthonvesztés jóval korábbi versét idézi. Mintha így kérdezné önmagától a költő, hogy érdemes volt-e egy illúzióért, történelmi káprázatokért feladni otthonosság és szeretet „bölcsőhelyét”.

Végezetül, Dante és Ady „rokonításáról” szabadjon idéznem a kétségtelenül leghihetőbb tanút, Babits Mihályt. „Nincs a világirodalomban költő, aki következetesebben, mélyebben, lényegesebben szimbolista volna. Talán az egy Dantét kivéve. Azért mondom, meggondoltan, Dantét, mert Adynál is, mint Dantéban, az egész világ szimbólumok óriási láncolata, szimbólumoké, melyek szigorú egymásba illeszkedésükkel szinte a valósággal egyenértékű szövetet alkotnak.”